

Salezy Bogdan Brzuszek OFM

Prześladowanie polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego przez niemieckie władze okupacyjne¹

Eksterminacja polskiego duchowieństwa katolickiego rozpoczęła się w chwili napaści hitlerowskich Niemiec na Polskę, rankiem 1 września 1939 r. i trwała aż do 1945 r. Polska znalazła się pod okupacją niemiecką i sowiecką. Blisko 24% północnej i zachodniej Polski zostało wcielone do III Rzeszy i podzielone na: *Reichsgau Danzig-Westpreussen* (Okręg Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie) i *Reichsgau Posen* (Okręg Rzeszy Poznań), następnie od stycznia 1940 r. *Reichsgau Wartheland* (Okręg Rzeszy Kraj Warty), a Śląsk przyłączono do *Provinz Schlesien* (Prowincja Śląsk), po 1941 r. *Oberschlesien* (Górny Śląsk). Z pozostałych ziem, z miastami: Warszawa, Kraków, Radom, Kielce, Lublin, a także Częstochowa, utworzono *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete* (Generalne Gubernatorstwo), zaś wschodnie ziemie Polski do połowy 1941 r. okupowane przez Związek Radziecki, po wprowadzeniu nowego podziału administracyjnego *Distrikt Galizien* (Dystrykt Galicja), z miastami Lwów, Tarnopol i Stanisławów, przyłączono do Generalnego Gubernatorstwa.

1. Niszczenie duchowieństwa na ziemiach wcielonych do Rzeszy

Od pierwszego dnia wojny polscy duchowni ginęli i byli mordowani wraz z ludnością cywilną. Zwłaszcza tragiczne były miesiące: wrzesień, październik i listopad 1939. Zginęły wówczas 524 osoby duchowne.

We wrześniu ogółem zginęło 89 księży, 34 kleryków, 12 braci i 58 siostry zakonne. W obronie Ojczyzny poległo 8 kapelanów, w czasie oblężenia Warszawy zginęło 8 księży, 14 kleryków, w tym 8 w czasie bombardowania Seminarium Duchownego, 2 bracia i 22 siostry zakonne, w tym 20 szarytek w bombardowanym szpitalu Dzieciątka Jezus. Na pozostałym terenie kraju zginęło 27 księży, 16 kleryków, 7 braci i 36 sióstr zakonnych. W różnych miejscach rozstrzelano 46 księży, 4 kleryków i 3 braci zakonnych².

Pierwszych zaplanowanych mordów na polskich katolickich duchownych dokonano na Pomorzu Gdańskim. W diecezji gdańskiej w pierwszych dniach września aresztowano 6 polskich księży, których potem zamordowano w obozach (4 w Stutthofie, po jednym w Sachsenhausen i w Dachau). W diecezji chełmińskiej (Chełmno) w październiku i listopadzie 1939 r., w ramach „Tannenbergaktion” i „Intelligenzaktion”, wymierzonych przeciwko Polakom, indywidualnie i zbiorowo zamordowano 215 księży, z których 39 rozstrzelano 16 października w miejscowości Szpręgawsk, a dwa dni później ten sam los spotkał 23 profesorów Seminarium Duchownego i pracowników Kurii Biskupiej w Pelplinie³ oraz 10 księży w powiecie Kartusy. W Piaśnicy k. Wejherowa 10 listopada rozstrzelano 9 jezuitów i 1 franciszkanina konwentualnego z Gdyni, a następnego dnia tamże dyrektorkę gimnazjum i przełożoną domu Sióstr Zmartwychwstanek w Wejherowie⁴, oraz w różnych innych miejscowościach 12 księży. Zaś 15 i 16 listopada rozstrzelano jeszcze 29 następnych. Zamordowano także 6 seminarzystów. Wielu księży osadzono w obozach, gdzie umierali z głodu i morderczej pracy lub byli mordowani (16 w Stutthofie, 3 w Mauthausen, 26 w Sachsenhausen, 36 w Dachau).

W sierpniu 1939 r. diecezja chełmińska liczyła 701 duchownych, a w grudniu w parafiach było ich już tylko ok. 40. Ogółem straty osobowe diecezji chełmińskiej w latach 1939–1945 wyniosły 323 duchownych, w tym 2 biskupów⁵, 309 kapłanów i 12 kleryków.

Kraj Warty, największy okręg w III Rzeszy, pod zwierzchnictwem Arthura Greisera, szefa partii (*Gauleiter*) i administracji (*Reichsstadthalter*), miał się stać okręgiem „wzorcowym dla całych Niemiec”. Miał on być okręgiem *Ohne Gott, ohne Religion, ohne Priesters und Sakramenten* (bez Boga, bez religii, bez kapłanów i sakramentów)⁶. Greiser, przy wsparciu Martina Bormana z NSDAP i Reichsfürera SS Heinricha Himmlera oraz Augusta Jägera, biegłego prawnika do spraw kościelnych, prowadził samodzielną politykę wyznaniową. Jej celem była całkowita eksterminacja duchowieństwa polskiego⁷. Mocą zarządzenia kancelarii Rzeszy z 13 września 1941 r. doprowadził do pozbawienia Kościoła katolickiego osobowości prawnej oraz do jego podziału na Kościoły narodowości niemieckiej i narodowości polskiej, a także do zniesienia zakonów, jako „sprzecznych z niemieckim pojęciem obyczajowości i polityką narodowego socjalizmu”.

„Kościół rzymskokatolicki narodowości polskiej”, jako przeszkadzający w dziele odbudowy niemieckości na Wschodzie, miał być systematycznie niszczone. Konkordat Polski ze Stolicą Apostolską uznano za wygasły, a konkordat z III Rzeszą i kompetencje nuncjusza w Berlinie nie obejmowały zajętych ziem polskich. Wszelkie kontakty ze Stolicą Apostolską były zabronione. Obowiązywało tylko „prawo” tworzone *ad hoc* przez władze okupacyjne, które były świadome, jaką rolę Kościół katolicki odgrywa w życiu narodu polskiego. Ponadto według dekretu z 7 października 1939 r. tereny wcielone do Rzeszy miały być oczyszczone z elementów niebezpiecznych dla niemieckiej wspólnoty narodowej. Cel ten osiągnano przez wyniszczenie biologiczne (m.in. także przez rozpijanie), przesiedlenia, materialny wyzysk i zniewolenie oraz przez wpisywanie na listę *Reichsdeutsch* lub *Volksdeutsch* i germanizację.

Księża polscy, a także zakonnicy i siostry zakonne, byli prześladowani jako duchowni Kościoła katolickiego i jako Polacy. Nie omijał ich żaden rodzaj śmierci.

GINĘLI ZA WIARĘ I OJCZYZNĘ, ginęli z miłości do Boga i w obronie bliźnich. Umierając, przebaczały katom nie w imię jakiejś ideologii, ale w imię najwyższych wartości – miłości Boga, a w Nim miłości człowieka⁸.

W Kraju Warty pierwszych aresztowań wśród księży dokonano w październiku i w listopadzie 1939 r. W diecezji wrocławskiej aresztowano wtedy, wraz z bpem Michałem Kozalem, ok. 100 kapłanów, których po kilku miesiącach więzienia wywieziono do Stutthofu, Sachsenhausen i Dachau⁹. Druga faza aresztowań miała miejsce w styczniu i marcu 1940 r. w archidiecezjach: gnieźnieńskiej i poznańskiej. Wyślano wówczas 284 duchownych do Dachau, Buchenwaldu i Gusen. Bp Walenty Dymek pozostawał w areszcie domowym w Poznaniu. W sierpniu 1940 r. aresztowano kolejnych księży (ok. 200) z diecezji gnieźnieńskiej, poznańskiej i wrocławskiej oraz z części warszawskiej i płockiej. Wyślano ich do Buchenwaldu i Sachsenhausen. Następne aresztowania w diecezji wrocławskiej miały miejsce w marcu i kwietniu 1941 r. W Łodzi biskupów: Włodzimierza Jasińskiego i Kazimierza Tomczaka wydalono do Generalnego Gubernatorstwa i osadzono w klasztorze, a siostry karmelitanki w obozie pracy.

Masową akcją eksterminacyjną duchowieństwa katolickiego w całym Kraju Warty przeprowadzono w dniach od 5 do 7 października 1941 r. Gestapo, przy współpracy aparatu administracyjnego i partyjnego, aresztowało wówczas ok. 560 duchownych, z których 508, po miesiącu internowania, przewieziono do Dachau. Według raportu dowódcy SS i policji w Poznaniu (28 X 1941) było to „uderzenie w ostateczną podstawę polskiego poczucia wspólnoty i ducha oporu”¹⁰.

W śląskiej rejencji Katowice liczne aresztowania przeprowadzono jesienią 1939 i wiosną 1940 r. Biskupów: Stanisława Adamskiego i Juliusza Bieńka na początku 1941 r. wydalono do Generalnej Guberni. Ogółem z diecezji Katowice w czasie okupacji zginęło 64 duchownych. Diecezja Płocka, która w części znalazła się w Kraju Warty i w części w Generalnym Gubernatorstwie, straciła 2 biskupów¹¹, 110 kapłanów i 4 kleryków.

W sumie w Kraju Warty z „Kościoła rzymskokatolickiego narodowości polskiej” zostało aresztowanych ponad 90% duchownych. W jawnym duszpasterstwie pozostało zaledwie 73 księży. W 1944 r. obrabowano i zamknięto ok. 1700 kościołów, kaplic i klasztorów, czyli 97% obiektów sakralnych. Całkowitej zagładzie Kościoła na Pomorzu i w Kraju Warty zapobiegła przegrana III Rzeszy.

2. Eksterminacja w Generalnym Gubernatorstwie

W Generalnym Gubernatorstwie eksterminacja duchowieństwa trwała przez całą okupację. Rozpoczęła się masowymi aresztowaniami jesienią 1939 r. w Warszawie, Lublinie, Chełmie Lubelskim i w Przemyślu, a zakończyła śmiercią kilku kapelanów w Powstaniu Warszawskim, z których dwaj, jako męczennicy zostali beatyfikowani. Diecezje, choć bardzo ograniczone w działaniu (biskupi lubelscy Marian Fulman i Władysław Goral zostali aresztowani i wywiezieni do obozu)¹², w różny sposób usiłowały kształcić młode pokolenie kapłanów. Czyniły to także zakony. Kościoły

były otwarte i służba Boża sprawowana. Ogółem w Generalnym Gubernatorstwie zginęło 466 księży, z czego 117 zostało rozstrzelanych, a pozostali zamordowani w obozach: Stutthof, Oranienburg, Sachsenhausen, Auschwitz, Nordhausen, Buchenwald, Gross, Majdanek i w wielu więzieniach¹³.

Obozy w Sachsenhausen, Stutthof, Mauthausen, Gusen, Buchenwald, Auschwitz dla osób duchownych były obozami przejściowymi. W Sachsenhausen zginęło 85 księży diecezjalnych i 8 zakonnych – wszyscy w 1940 r.¹⁴ w Mauthausen, Gusen, Buchenwald, z 416 kapłanów tam więzionych, życie straciło 96, zaś w Auschwitz 167.

Ze Stutthofu do Sachsenhausen pierwszy transport dotarł 10 kwietnia 1940 r. Było w nim ponad stu księży katolickich z Gdańska i z Pomorza (diecezja Chełmno), skazanych na posiedzeniu policyjnego sądu doraźnego na początku 1940 r. Zastali oni już księży wcześniej tam osadzonych¹⁵. Następny transport, w którym byli księża z diecezji łomżyńskiej, przybył 3 maja 1940 r. z Działdowa (było w nim 23 księży z diecezji łomżyńskiej). Drugi transport ze Stutthofu, podobnie jak pierwszy liczący ok. 800 ludzi, przybył 10 kwietnia 1940 r. Byli w nim lekarze, adwokaci, profesorowie, nauczyciele oraz księża z diecezji płockiej¹⁶. Bardzo duża grupa kapłanów i zakonników była w transporcie z Lublina, który nadszedł 20 VI 1940 r.¹⁷ Dnia 29 sierpnia 1940 r. przybył transport z 508 księżmi z Kraju Warty.

Tych duchownych, którzy w Sachsenhausen przeżyli, 13 grudnia 1940 r. odesłano do Dachau, od 1941 r. będącego centrum niszczenia duchowieństwa Europy. Wywieziono wówczas 527 duchownych, w tym 490 polskich. Z transportu tego w Dachau poniosły śmierć 204 osoby, 48 zostało zwolnionych, 3 przeniesiono do innego obozu, a tylko 266 doczekało się wyzwolenia¹⁸. W kwietniu 1943 r. do Sachsenhausen przywieziono jeszcze 12 księży z Gross-Rosen, których po miesiącu wysłano do Dachau.

3. Postawa Kościoła katolickiego w Polsce wobec doznanych krzywd

Straty w duchowieństwie całego Kościoła katolickiego w Polsce w czasie II wojny światowej wynoszą 2 801 osób, w tym 6 biskupów, 1863 kapłanów i 63 kleryków diecezjalnych, 289 kapłanów, 86 kleryków i 205 braci zakonnych oraz 289 zakonnic¹⁹. Stanowiło to 28% ówczesnego duchowieństwa polskiego. Zbrodni tych dokonali twórcy i nosiciele „demonicznego mitu”, jakim była i jest ideologia nazistowska. Niestety, heroiczna postawa i męczeństwo polskich duchownych, oczywiste w wymiarze historycznym i duchowym, wciąż są mało znane i niedoceniane, a nawet negowane²⁰.

Abp Kazimierz Majdański, więzień Sachsenhausen i Dachau, stwierdził, że w obozach nie przebywali ludzie ze „stali”, ludzie z „marmuru”, ale ludzie obarczeni ludzkimi słabościami, często będącymi następstwem głodu. Były to raczej miejsca

realizacji słów, które Pan Jezus powiedział do św. Pawła, kiedy ten bardzo się skarżył na swoje słabości: *Sufficit tibi gratia mea* – wystarczy ci mojej łaski²¹.

Przykłady heroicznej wierności wobec Chrystusa i Ojczyzny polskiego duchowieństwa, zakonników i siostr zakonnych oraz katolików świeckich, więźniów obozów i innych miejsc zagłady, namacalnie ukazał proces kanonizacyjny ojca Maksymiliana Kolbego i beatyfikacyjne: bpa Michała Kozala, 11 Sióstr Nazaretanek z Nowogródka, ks. Stafana Frelichowskiego oraz 108 męczenników niemieckiego nazizmu: 3 biskupów²², 52 kapłanów i 2 kleryków diecezjalnych, 26 kapłanów i 8 braci zakonnych oraz 8 siostr i 9 osób świeckich²³. Ich wyniesienie na ołtarze jest niejako wystawieniem duchowych pomników, będących także trwałym upamiętnieniem męczeństwa pozostałych ofiar prześladowań niemieckich, oraz wezwaniem do ewangelicznego przebaczenia prześladowcom. Pomniki te są konieczne, ponieważ dzisiejszy świat, naznaczony w wysokim stopniu procesem dechrystianizacji, zmierza nie tylko do sekularyzacji, ale zarazem do kształtowania życia bez Boga, czyli do faktycznego ateizmu, agnostycyzmu i nihilizmu, co szeroko otwiera drzwi różnym ideologiom, także tym demonicznym. I tu spontanicznie ciśnie się na usta pytanie, które trzeba wykrzyknąć: *Quo vadis, hodierna Europa? Dokąd zmierzasz dzisiejsza, zjednoczona Europa?*

Papież Jan Paweł II w homilii beatyfikacyjnej 108 Męczenników, wygłoszonej w Warszawie 13 czerwca 1999 r., powiedział o nich: „Dziś właśnie świętujemy zwycięstwo tych, którzy w naszych czasach oddali życie dla Chrystusa, aby osiągnąć je na wieki w Jego chwale. Jest to zwycięstwo szczególne, bo dzielą je duchowni i świeccy, młodzi i starzy, ludzie różnego pochodzenia i stanu. (...) Jeśli dzisiaj radujemy się z beatyfikacji stu ośmiu męczenników duchownych i świeckich, to przede wszystkim dlatego, że są oni świadectwem zwycięstwa Chrystusa – darem przywracającym nadzieję”²⁴.

* * *

W tym kontekście aktualne są słowa wyjęte z *Pieśni słonecznej* św. Franciszka z Asyżu: „Panie, bądź pochwalony przez tych, którzy przebaczą wrogom dla miłości Twojej i znoszą niesprawiedliwość i prześladowania. Błogosławieni, którzy trwają w pokoju i prawdzie, gdyż przez Ciebie, Najwyższy, będą uwieńczeni. (...) Biada tym, którzy umierają w grzechu śmiertelnym”.

Roman Brandstaetter (1906–1987), polski pisarz i poeta pochodzenia żydowskiego, w 1976 r. napisał: „Gdy kiedyś w przyszłości – *contra spem spero* – ustana wojny i nienawiść między narodami i rasami, może *Pieśń słoneczna* stanie się oficjalnym hymnem Republiki Globu”²⁵.

Oby się tak stało!

Przypisy:

¹ Autor, urodzony w 1933 r., jest franciszkaninem (OFM), doktorem teologii, emerytowanym adiunktem Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie oraz byłym wykładowcą teologii systematycznej w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy i w Międzyzakonnym Wyższym Instytucie Katechetycznym w Krakowie. Obecnie wykłada w WSD swego Zakonu Braci Mniejszych w Krakowie-Bronowicach Wielkich oraz pełni funkcję Wice-Postulatora na Polskę w sprawie bł. Jana XXIII, papieża, oraz w sprawach: bł. 108 polskich Męczenników II wojny światowej i Śl. Bożego Brata Alojzego Kosiby OFM. Jest też autorem wielu publikacji.

² Dane statystyczne pochodzą głównie z dzieła: ks. W. Jacewicz SDB i ks. J. Woś SDB, *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945*. Zeszyt I: *Straty osobowe*, ATK, Warszawa 1977, s. 20 (dalej cyt. *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską*), a także z pracy: Jan Sziling, *Polityka władz okupacyjnych wobec związków wyznaniowych na obszarze okupowanej Polski*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*. Praca zbiorowa. Łódź 1993, s. 25–45.

³ Zostali oni „zaproszeni” do siedziby Gestapo w Pelplinie, gdzie ich aresztowano i rozstrzelano po drodze do Starogardu. Zob. *Prześladowanie i eksterminacja polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską*, [w:] *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską*, op. cit., s. 20.

⁴ S. Alicję Kotowską beatyfikował Jan Paweł II 13 czerwca 1999 r. w Warszawie w gronie 108 Męczenników za Wiarę i Ojczyznę.

⁵ Bp Wojciech Okoniewski, będący na emigracji, na żądanie Rzeszy został usunięty z Hiszpanii; zmarł w 1944 r. w Lizbonie, zaś bp Konstanty Dominik zmarł 1940 r. w Gdańsku.

⁶ Zob. Sales Hess OSB, *Dachau. Eine Welt ohne Gott*, Nürnberg 1948.

⁷ Cyt. za: M. Budziarek, *Geneza, przebieg i następstwa masowych aresztowań duchownych katolickich 5–7 października 1941 r.*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1945*. Praca zbiorowa. Łódź 1993, s. 37, przyp. 8 i 9.

⁸ Fakty te dokumentuje: *Positio super Martyrio Antoni Juliani Nowowiejski, archiepiscopi, Henrici Kaczorowski et Anacleti Kopliński, sacerdotum, Mariae Annae Biernacka, laicae atque Centum Tres Sociorum in oddium Fidei, uti fertur, annis 1939-1945 interfectorum*, vol. I–III, Sacra Congregatio pro Causis Sanctorum, Romae 1997. Zob. także: Ks. bp Franciszek Korszyński, *Jasne promienie w Dachau*, Poznań 1957.

⁹ Bpa Michała Kozala wezwano pod koniec października 1939 r. na konferencję do biura Gestapo, gdzie 7 listopada o godz. 15 z wyszukaną grzecznością wyrażono życzenie, aby przy obopólnym porozumieniu uporządkować religijne życie diecezji, a już o godz. 21.00 tego dnia aresztowano go wraz ze wszystkimi księżmi miasta Włocławka w liczbie 19, ponadto 9 profesorów Seminarium i 22 kleryków. Po poniewierze w więzieniach i obozach, w końcu został osadzony w Dachau 25 kwietnia 1941 r., gdzie go zabito śmiertelnym zastrzykiem 21 stycznia 1943 r. Zob. Ks. dr Stefan Biskupski, *Księża polscy w niemieckich obozach koncentracyjnych*, Londyn 1946, s. 10.

¹⁰ Cyt. za: M. Budziarek, *Geneza, przebieg i następstwa masowych aresztowań duchownych katolickich 5–7 października 1941 r.*, op. cit., s. 42.

¹¹ Biskupi: Antoni J. Nowowiejski, liczący 83 lata życia, oraz liczący 75 lat Leon Wetmański, zostali zamordowani w obozie Działdowo 1941 r.

¹² Bp Marian Fulman ordynariusz diecezji, wraz z bpem Władysławem Goralem i 11 kapłanami, został aresztowany przez policję polityczną już 17 XI 1939 r. i razem z nimi przebywał w więzieniu na Zamku w Lublinie. Z powodu „wrogiej agitacji i rzekomego przechowywania broni w Seminarium Duchownym” skazany na karę śmierci, którą zamieniono na dożywocie i 3 XII 1939 r. wywieziono do obozu w Sachsenhausen. Bp M. Fulman, schorowany starzec, zwolniony z obozu 19 II 1940 r., pozostawał internowany w Nowym Sączu. Zmarł 18 XII 1945 r. w Lublinie. Bp Goral z celi więziennej w bunkrze w Sachsenhausen napisał: „Wielkie cele i głębokie zmiany w świecie wymagają wielkich ofiar; (...) jest większym szczęściem cierpieć za sprawiedliwość niż czynić niesprawiedliwość”. W Sachsenhausen umieszczono go w specjalnym bunkrze, w którym przez lata był przetrzymywany w całkowitej izolacji. Życie zakończył w kwietniu 1945 r. albo w Sachsenhausen, albo w więzieniu w Berlinie. Beatyfikował go, wraz ze 107 Towarzyszami męczeństwa, dnia 13 VI 1999 r. Jan Paweł II (Zob. J. Maciąg, *Śługa Boży ks. biskup Władysław Goral (1898 – 1945)*, [w:] *Męczennicy za wiarę 1939–1945*, Warszawa 1996, s. 112–118; T. Kaczmarek, *Światła w ciemności, Męczennicy 1939–1945*, Włocławek 2000, s. 45).

¹³ Diecezja częstochowska straciła 62 księży; kielecka – 18; krakowska – 39; lubelska – 53; lwowska – 76; łomżyńska – 46; podlaska – 28; przemyska – 39; sandomierska – 28; tarnowska – 27; warszawska – 96.

¹⁴ Zob. *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską*, op. cit., s. 84 i 86 (Tabela nr 2 i 3). na pomniku wzniesionym w Sachsenhausen w 2006 r. jest 96 nazwisk. z pośród nich 5 Polaków zostało beatyfikowanych przez Jana Pawła II (bp Władysław Goral z Lublina, ks. Władysław Demski z Gniezna, o. Innocenty Guz OFMConv, o. Stanisław Kubista SVD i ks. Michał Piaszczyński z Łomży). Beatyfikowani zostali także dwaj Niemcy: ks. Karl Leisner, który przeżył Sachsenhausen i Dachau, oraz jezuita o. Rupert Mayer. Zob. opracowanie zbiorowe: *Priester im KZ Sachsenhausen. Der Gedenkstein für die inhaftierten katholischen Geistlichen*, Erzbistum Berlin 2007.

¹⁵ Zastali zwłaszcza księży profesorów Wydziału Teologicznego UJ w Krakowie: Józefa Archutowskiego, Antoniego Bystrzonowskiego, Tadeusza Glemmę, Józefa Kaczmarczyka, Tadeusza Kruszyńskiego, Jana Krzemienieckiego, Konstantego Michalskiego CM, Mariana Michalskiego, Jana Salamuchę i Władysława Wichra.

¹⁶ Zob. D. Drywa, *Ruch transportów między KL Stutthof a innymi obozami* (Internet 5.09.09). Zob. J. Adamska, J. Sziling, *Polscy księża w obozach koncentracyjnych. Transport 527 duchownych 13 grudnia 1940 r. z Sachsenhausen do Dachau*, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Warszawa 2007.

¹⁷ Było w nim ok. 70 polskich księży: 31 jezuitów, w tym ponad 20 studentów Kolegium Bobolanum w Lublinie; 25 kapucynów, kapłanów i studentów teologii z klasztoru lubelskiego, oraz 3 franciszkanów-reformatów (OFM) z Chełma Lubelskiego.

¹⁸ Zob. J. Adamska, J. Sziling, *Polscy księża w obozach koncentracyjnych. Transport 527 duchownych 13 grudnia 1940 r. z Sachsenhausen do Dachau*, op. cit., a także E. Weiler, *Die Geistlichen in Dachau sowie in anderen Konzentrationslagern und in Gefängnissen*, Mödling 1972.

¹⁹ Z tej liczby w bombardowaniach zginęło 121 siostr, 62 zostały rozstrzelane, 32 zamordowane w obozach koncentracyjnych (13 w Auschwitz), 61 jest ofiarami wojny, 7 zmarło w więzieniach, 3 zaginęły bez wieści.

²⁰ Zob. Peter Gumpel SJ (Rzym), *Prześladowanie religijne w dobie nazizmu*, [w:] *Męczennicy XX wieku*, Pallottinum, Poznań 2001, s. 221-234.

²¹ K. Majdański, *Zmagania o godność człowieka – Świadectwo*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939–1956*, op. cit., s. 22.

²² Abpa Antoniego J. Nowowiejskiego i bpa Leona Wetmańskiego z Płocka oraz bpa Władysława Goralą z Lublina.

²³ Zawansowany jest drugi zbiorowy proces beatyfikacyjny ponad 100 innych męczenników prześladowań niemieckich.

²⁴ Cyt. za: T. Kaczmarek, *Światła w ciemności. Męczennicy 1939–1945*, op. cit., s. 127–128.

²⁵ R. Brandstaetter, *Skarb w dłoni żebraka. Teksty franciszkańskie*, Wyd. „M”, Kraków 2009, s. 264.

Persecution of Polish Roman Catholic clergy by German occupation forces

(SUMMARY)

The organizers of the International Conference in Sachsenhausen (former German death camp) created a presentation titled: “Nazi persecution of educated elites in Poland and Czechoslovakia. Contexts and cultural memory.” The presentation was made on November 21, 2009 during the third session of the conference titled: “Arrests during the first part of World War II. Historiography, social perception, cultural significance, and political memory.”

The administrative division of Nazi-occupied Poland was shown first. Western Poland was incorporated into the Third Reich and divided into the following provinces: *Reichsgau Danzig-Westpreussen*, *Reichsgau Posen* (since 1940: *Wartheland*), and *Provinz Schlesien* (since 1941: *Oberschlesien*). The remainder of the country was placed under the so-called *Generalgouvernement*. In 1941, the *Distrikt Galizien* joined the *Generalgouvernement* zone. The next part of the presentation addressed the reasons for the persecution of Polish clergy, the means used to accomplish this goal, the extent of the extermination process as well as its results. The aforesaid process began when Germany invaded Poland on September 1, 1939 and lasted until the war’s end in 1945.

The Catholic Church in Poland lost a total of 2,801 persons during World War II. This included 6 bishops, 1,863 diocesan priests, 63 diocesan seminarians, 289 priests from religious orders, 86 seminarians from religious orders, 205 monks, and 289 nuns. The largest losses occurred in the following dioceses: Chelmno, Włocławek, Gniezno, Poznań, and Płock. The aforesaid dioceses found themselves fully or partially annexed by Germany. Significant losses were also suffered by a number of dioceses in the *Generalgouvernement* zone and in eastern Poland. 234

Those who died had manifested a heroic love of Christ, His Church, and the Polish Homeland. The proof of this love can be found in the canonization of Fr. Maximilian Kolbe, the beatification of Bishop Michał Kozal, as well as the beatifications of 11 Sisters of the Holy Family of Nazareth from Nowogrodek, Fr. Stefan Frelichowski, and 108 victims of German persecution. These included 3 bishops, 52 diocesan priests, 2 diocesan seminarians, 26 priests from religious orders, 8 monks, 8 nuns, and 9 lay Catholics. The above mentioned martyrs serve as symbols of the memory of all victims of German persecution. They are also a call to

forgive the persecutors as well as the creators of the demonic myth of Nazi ideology. The lives of these martyrs are also important because the contemporary world is becoming less and less Christian. Ideologies such as atheism, agnosticism, and nihilism are gaining a foothold in the modern world, which opens the doors to other ideologies such as satanism.

Pope John Paul II underscored the importance of the martyrs' sacrifice in his Homily during the beatification mass for 108 World War II-era martyrs (Warsaw, June 13, 1999) using these words: "They are a testament to the victory of Christ and a gift that creates hope."

The words of the *Sunshine Song* of St. Francis of Assisi remain true to this day: "Lord, may You be praised by those who forgive their enemies and bear injustice and persecution in the name of Your love. Blessed are they who live in peace and truth, for You, the Highest One, will reward them... Pity those who die with mortal sin." The 1976 words of Roman Brandstaetter (1906–1987), a Polish writer and poet of Jewish descent, also speak volumes: "Perhaps sometime in the future – *contra spem spero* – when wars and hatred between nations and races cease to exist, perhaps the *Sunshine Song* will become the official anthem of the Republic of the World."

*Salezy Bogdan Brzuszek OFM, dr
Papieska Akademia Teologiczna
Kraków*